

Ady Endre: *Párizsban járt az Ősz* című versének és angol fordításainak alakzatvizsgálata

Kiss Tímea

Selye János Egyetem, Doktori Iskola
KT567@selyeuni.sk

Kivonat: Dolgozatomban a stilisztikai alakzatrendszer elemzem Ady Endre versében. A költő életművében kiemelt szerepük van az alakzatoknak, mint jelentésképző és szövegszervező nyelvi elemeknek. A retorikai-stilisztikai alakzatok szerepének és működésének vizsgálata azért lehet célravezető Ady költői szövegeinek és fordításainak vizsgálatában, mert az alakzatokat létrehozó műveletek használatában és alkalmazásában Adynak úttörő szerepe volt saját korában. Hipotézisem, hogy Ady alakzatai nem funkció nélküli díszek, hanem kompozícióképző erejük van, s a célnyelvi szövegvariánsokban fellépő hiányuk szemantikai és pragmatikai jelentésváltozásokat okozhatnak. A vizsgálat legfontosabb eredményének tekinthető, hogy az általam vizsgált ismétléses alakzatok funkcionálisan ekvivalensek, de a lexikai és szemantikai változások hatására funkciójuk hatása és intenzitása gyengébb.

1 Bevezetés

Dolgozatomban azt kívánom bemutatni, hogy az alakzatok hogyan jelennek meg az Ady-versek angol fordításában. Munkámmal szeretnék segítséget nyújtani az alakzatok fordítássszövegekben betöltött funkciójának felismeréséhez, valamint ezek tanításához is a magyar irodalom és angolórán történő szövegelemzésekben.

Az Ady-versszövegek szembevető szervezőalakzata az ismétlés. Az ismétléses alakzatok, valamint ezekhez társulva a paralelizmus, az ellentét és más alakzatok összekapcsolódása Ady költészetének fontos összetevői. Azt vizsgálom meg, hogy a fordításokban megjelennek-e, és ha igen, milyen funkciót töltenek be ezek az alakzatok, de főképpen az ismétlések. Ady Endre egy versének elemzését kívánom bemutatni a fordítássszövegen keresztül, továbbá azt, hogy a forrásnyelvi szövegekkel egyenértékű célnyelvi szöveg jön-e létre. Azt is vizsgálom, hogy a műfordító stílusa hogyan hat az eredeti mű szövegvariánsának stílusára, s az általam vizsgált alakzatokat és funkciójukat ez milyen mértékben befolyásolja.

A forrásnyelvi és célnyelvi szövegek összehasonlításához a *Párizsban járt az Ősz* című verset választottam. Választásom azért erre a szövegre esett, mert disszertáción dolgozva jelenleg Ady költészetének korai szakaszát vizsgálom. Így a *Vér és arany* című kötet verseiből választottam a mintát. Ez a vers a megértés szempontjából is problematikus lehet a fordítók számára, hisz Ady érzelmeinek ambivalenciája kerül előtérbe a szövegekben. Tanulmányomban bemutatom, hogy e verset hogyan ültették át angol, olasz és szlovák nyelvre, hogyan vívódott a *Párizsban járt az Ősz* témájával,

Alknyelvdok7

Szerk.: Váradi Tamás

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2013

ISBN 978-963-9074-59-0

a versekben küzdő régi és új gondolatokkal, az elmúlás visszafordíthatatlanságával Doreen Bell, Anton N. Nyerges és Adam Makkai, George Szirtes.

Sok fordító próbálkozott, több-kevesebb sikerrel, Ady-versek fordításával. Az Ady vers hangulatát, zeneiségét és komplex jelentését pontosan átadni azonban nagyon nehéz.

Adynak az a különlegessége, hogy minden verse egy pillanat alatt megvilágít egy szituációt, és hatalmas erővel fejezi ki azt. Szimbólumai kézzel foghatóan érzékletesek, ugyanakkor a dolgokon túli világból, egyfajta mélységből jönnek, mintha a földből nőttek volna ki. Ady minden, ugyanakkor mindennek az ellentéte. Ezért olyan mitikus Ady költészete (Lukács 1977, idézi Joó 2009: 112).

2 Elméleti háttér

Az ekvivalencia kérdése, meghatározása mindig is nehézségeket vet fel a fordítástudományban. A fordításelméleti kutatók egy csoportja úgy véli, hogy a forrásnyelvi szöveg helyettesíthető a vele nyelvi és nem nyelvi szempontból egyaránt azonos célnyelvi szöveggel (Torop 1995 idézi Lőrincz 2007: 29).

Egy másik megközelítés szerint az ekvivalencia sohasem lehet teljes. Az abszolút fordítások megtagadói is két irányzatra különíthetők. A normatív irányzat követői, mint Fjodorov, Barhudarov, előírásokat követnek. A deskriptív irányzat képviselői, mint Catford, következtetések alapján írják le az ekvivalencia feltételeit. Catford 1965-ben elkülönítette egymástól a formális és szövegekvivalenciát (mely két szövegegész megfeleltetése, a későbbi popoviči kommunikatív ekvivalenciával rokon fogalom). A harmadik irányzat képviselői, mint Katharina Reiss, azt vallják, ahány szövegtípus létezik, annyiféle ekvivalencia (vö. Lőrincz 2007: 29–30).

Nida megkülönbözteti a formális és dinamikus ekvivalenciát. A formálison a formahűséget érti, az utóbbinál a fordító a befogadót tartja szem előtt, s a szöveg stílusát is figyelembe veszi. Ez az ekvivalenciátípus felel meg Venuti domesztikáló és Zsilka naturalizáló fordításelméleti terminusainak (vö. Lőrincz 2007: 30–31).

Barhudarov szerint a fordító úgy tudja a veszteségeket minimálisra csökkenteni, ha fontossági sorrendet állít fel. Meg kell állapítania, hogy a forrásnyelvi szövegben mely jelentéseket kell feltétlenül átkódolni a célnyelvre, s melyek kevésbé fontosak. Művészi szövegek esetében a pragmatikai jelentés ugyanolyan fontos, mint a szemantikai jelentés (Barhudarov 1975 idézi Lőrincz 2007: 32).

Klaudy Kinga a kommunikatív ekvivalenciát tartja minden szövegtípusra érvényesnek, melynek alapfeltételei a referenciális, kontextuális és funkcionális ekvivalencia. Popovič is a szépirodalmi szövegek egyenértékűségét kommunikatív ekvivalenciának nevezi, s legfontosabb szempontnak a forrásnyelvi szövegek stílusának átvételét tartja (vö. Lőrincz 2007: 32, 35).

3 Elemzés

Dolgozatomban a funkcionális stilisztika módszerével dolgozom párhuzamos szövegcorpuszokkal, ahol a funkcionális ekvivalenciát tartom követendőnek, mely a kommunikatív ekvivalencia létrehozását segíti elő.

Elemzésemben a teljesség igénye nélkül a legfontosabb domináns szövegkohéziós alakzatokat és alakzattársulásokat vizsgálom a forrásnyelvi és célnyelvi szövegekben.

Ady *Párizsban járt az Ősz* című versében az adjekciós alakzatokat, valamint a szöveg angol fordításaiban megjelenő variánsait elemzem, továbbá azt is megvizsgálom, hogy a fordítók miként értelmezték újra a verset.

A *Párizsban járt az Ősz a Vér és arany* kötet első ciklusának harmadik verse. Az 1906-ban a Budapesti Naplóban megjelent szövegváltozatban azonban csak *Itt járt az Ősz* szerepelt, azaz a *Párizs* tulajdonnév helyett az *itt* mutató névmás, pontos helymeghatározás nélkül. E variánssal nem élnek a fordítók, a célnyelvi szövegek címeiben jelen van a városnév, azonban a *járt* múlt idejű ige mind a három szövegvariánsban különböző. Nyerges, Makkai és Szirtes is szinonimákkal helyettesítette az igei állítmányt. Nyerges és Makkai a *besuriant* (*slipped into*), Szirtes a *megjelent* (*appeared*) igével, míg Bell *áttra* (*passed through*) fordította.

A forrásnyelvi szöveg címe variációsán ismétlődik a kezdő verssorban, anaforikus ismétlést hozva ezzel létre. A költői én elhelyezi magát időben és térben: *Párizsba tegnap beszökött az Ősz./ Szent Mihály útján suhant nesztelen./ Kánikulában, halk lombok alatt/ S találkozott velem.* A forrásnyelvi szövegben az *én* azonban nemcsak lokalizálja magát a Szent Mihály úton, hanem az *Ősz* megszemélyesítése Szent Mihály havára is utalhat, mely felé az *Ősz* halad (Szent Mihály hava, szeptember 29-e). Az időbeli és térbeli kettősség végigvonul a versen. Az első versszak utolsó két sora elentétes az első kettővel. Az *Ősszel* szemben a *Kánikula*, a *nesztelenséggel*, észrevehetetlenséggel a találkozás folyamata antitézist hoz létre, melyet a megszemélyesítések tovább erősítenek (*halk lombok alatt*). Az egyes szám harmadik személyű múlt idejű igék gradációs fokozásként nyomatékosítják az *Ősz* jelenlétét (*beszökött, suhant, találkozott*) s a költői én névmásként a találkozás pillanatában jelenik meg a strófa végén, mely az antitézist erősíti: *S találkozott velem.*

Angol megfeleltetésük tekintetében ezen a helyen az alakzatok és más nyelvi és stíluselemek jelentősen eltérnek egymástól és a forrásnyelvi szövegtől. A költői én ugyan elhelyezi magát térben és időben, de a forrásnyelvi *járt* múlt idejű igt a három fordító mindegyike szemantikailag módosította. Makkai és Nyerges célnyelvi szövegében az *Ősz besuriant* Párizsba (*Autumn slipped into Paris*) Szirtes fordításában feltűnt (*Autumn appeared in Paris*) Bell szövegvariánsában az *Ősz áthaladt* Párizson (*Autumn passed through Paris*). Az ige módosulásával változott a helyhatározó ragja is a célnyelvi szövegekben. Makkai és Nyerges a *-ba*, *-be* ragoknak megfelelő *into* prepozíciót, Szirtes a *-ban*, *-ben* ragoknak megfelelő *in* prepozíciót, Bell pedig a múlt időt nyomatékosító *keresztül* prepozíciót választotta. A cím és a kezdő verssor ismétlése mindhárom szövegvariánsban jelen van, de míg Makkai–Nyerges és Szirtes fordításában a variációt csak a *yesterday* hozzáadása hozza létre, amely új adjekciós alakzat betoldása, Bell fordításszövegében módosul az ige és a helyhatározó ragja is: *passed through*.

A megszemélyesítés és vele együtt a Szent Mihály havára való utalás is jelen van mindhárom fordításszövegben. De míg Makkai és Nyerges meghagyja a francia eredetit (Rue Saint Michel – Szent Mihály utca), addig Bell a franciában és angolban is használatos *boulevard*-ot használja, Szirtes pedig elhagyja a köznevet, meghagyva csak a tulajdonnevet, mely a Szent Mihály havára való utalást erősíti fel: *az ősz feltűnt Párizsban, tegnap csöndben sebes haladással le a Szent Mihályon.* A célnyelvi szövegekben is megtalálható az ellentét alakzata, de lexikális jelentésüket tekintve az eredeti szöveg szavainak jelentései szűkebbek és számuk is kevesebb, mely következtében az ellentét nem fejeződik ki az eredetivel adekvát módon. Míg Szirtes és Bell fordításában megtalálható az *Ősszel* szemben megjelenő forráság. Szirtes: *In stifling heat under unmoving branches*, Bell: *In sultry heat, past boughs sullen and still.* Nyerges és Makkai fordításszövegében elmarad ez az ellentétpár, s a harmadik sorban

többszörjelentés jön létre a *dél kutyája* kép betoldásával: *beneath the noonday Dog and hush of trees*. Itt is adjekciós alakzattal bővül a fordításszöveg. Szirtes és Bell fordításában ez a sor lexikai szinten tér el a forrásnyelvi szövegtől. A *kánikula* Szirtes variánsában *fojtogató forróság*, Bell célnyelvi szövegében a *tikkasztó* jelzőt társítja a *heat* főnévhez. A forrásnyelvi helyhatározós szerkezet: *halk lombok alatt* Szirtesnél *mozdulatlan lombként*, Bellnél *morcos és mozdulatlan ágakként* jelenik meg, mely a névutót (*alatt*) is elhagyja, illetve nem helyettesíti automatikusan a megfelelő célnyelvi elemmel. Nyersfordítás (Bell): *Az ősz becsusszant Párizsba tegnap / jött le csendesen a Szent Mihály bulváron, / tikkasztó hőségben elhagyva a morcos és mozdulatlan ágakat, / és találkozott velem az ő útján*. Nyersfordítás (Szirtes): *Az ősz megjelent Párizsban tegnap, / csöndben lefelé haladva a Szent Mihályon sebesen, / Fojtogató hőségben a mozdulatlan ágak alatt / Mi véletlenül találkoztunk*. Nyersfordítás (Nyerges és Makkai): *Az ősz becsusszant tegnap Párizsba / csöndesen siklott lefelé a Szent Mihály úton / a csendes fák és a dél kutyája alatt / ő találkozott velem a varázslatával*. Így a másik ellentétpár, melyet a nesztelenség és a találkozás hoz létre, jelen van mindhárom szövegvariánsban. A fokozás is megjelenik, de időbeli és szófajtani módosulásokat eredményezve a fordításokban. Nyerges: *slipped, gliding, met*. Szirtes: *appeared, advance, met*. Bell: *sliped, came, met*. Ezek a változások ugyan nyomatékosítják az *Ősz* jelenlétét, de a módosulások miatt nem az eredetivel adekvát szövegrészek jönnek létre. Ezt ellensúlyozva a költői én névmási formában való megjelenése ekvivalens mindhárom szövegvariánsban, csak annyi eltérést találhatunk, hogy míg az első és harmadik célnyelvi szövegben a *velem* személyes névmásnak megfelelő névmást találjuk (*met me*), Szirtes a többes számú személyes névmás alanyesetét, a *mit* használja, nyomatékosítva ezzel a találkozást és az *Ősz* megszemélyesíttetését. Makkai és Nyerges fordításában a megszemélyesítés hangsúlyozása elmarad, hisz az *Ősz* és *Nyár* nagybetűsítésével nem élnek a fordítók, azonban csak náluk figyelhető meg az egyes szám harmadik személyű névmás nőnemű változata, vagyis a személyre vonatkozó *she* használata, mely keretes és geminációs ismétlést is alkot a szövegvariánsban, így az eredeti alakzat és szövegbeli funkciója sem sérül. Bell is elhagyja a nagybetűsítést, de ő már a személytelen *it* névmást alkalmazza, mely által a megszemélyesítés veszít hangsúlyosságából. Szirtes az eredetivel azonos módon alkalmazza a nagybetűsített formákat (Autumn, Summer).

A vers első strófáját az *Ősz* uralja, míg a második versszakot a költői én. A két strófában a párhuzam és az antitézis alakzata is megtalálható. Az első strófa nesztelensége megjelenik a második versszak ígéiben (*ballagtam, égtek, meghalok*), azonban az *Ősz* és a költői én mozgása ellentétes, az *Ősz suhan*, míg a költői én *ballag*. A két versszak két párhuzamos idősíkon mozog. A harmadik versszak első sorában érkezünk el az első strófában leírt találkozás pillanatáig: *Elért az Ősz és súgott valamit*. A forrásnyelvi szövegben az első strófa ellentétben áll a másodikkal, de a második versszakban is ott feszül az ellentét, mely a versszakok között párhuzamos alakzatot alkot. A második strófa ellentétes alakzatát, melyet az ígék időbeli és jelentésbeli ellentéte adja (*ballagtam, meghalok*) a felsorolás tovább nyomatékosítja (*füstösek, furcsák, búsak, bíborak*), melyben az alliteráció utal a dalokra, a jelzők jelentése pedig a *rőzse* és az *égés* kapcsolatára.

A három célnyelvi szöveg eltérései nem olyan jelentősek a második versszakban. Nyersfordítás (Nyerges/Makkai): *Én csatangoltam a Szajna felé; / kis aprófa dalok parázslottak a fejemben, / lila és merengő, furcsa és füstös színű; / hogy én hamarosan meghalok ők mondták*. Nyersfordítás (Szirtes): *Poroszkáltam a Szajna irányába / a lelkem felajzott volt kicsi dalok foszlányaival: / sötét dolgok, hulladék, petárdák, gyászénekek melyek súgták / hogy a halál nem lehet messze*. Nyersfordítás (Bell):

Ahogy én sétáltam amerre a Szajna folyik, / Kis gally énekek égtek lágyan a szívemben, / füstös, furcsa, komor, lila dalok. Én gondoltam / ők sóhajtották hogy én meghalok. Ezt a szövegrészt mindhárom szövegvariáns ekvivalens módon adja át. Annyi módosulás van a szövegekben, hogy az *égtek* múlt idejű ige helyett Nyerges és Makkai fordításában a *parázslík* szinonima szerepel, mely visszafogja a dalok lobogását; Bell a forrásnyelvi szövegével azonos *égett* igét használja, Szirtes célnyelvi szövegében grammatikailag is módosul a szöveg, a fordító a költői énre teszi a hangsúlyt a passzív szerkezet alkalmazásával, ezáltal felerősíti, de módosítja is a dalok lobogását.

Az eredeti szöveg harmadik strófájában az idősíkok összeérnek (*elért az Ősz*). *Szent Mihály útja* anaforikus ismétlésként újra megjelenik: *Szent Mihály útja beleremegett*, de a strófa hangulata már ellentétes az első két versszakkal. Míg az első kettőt a lassúság, nyugodtság, halság jellemezte (*beszökött, halk, suhant, nesztelen*), addig a harmadik strófa már intenzívebb, a *halk lombokat* felváltják a *röpködő tréfás falevelek*. A strófán belül is jelen van az antitézis alakzata. A harmadik versszak első sorában szereplő igék még az előző két strófa hangulatát idézik (*elért, sügött*), azonban abba a valamibe *Szent Mihály útja* már *beleremegett*. S így a strófán belüli antitézis a vers többi alakzatával társul, komplex alakzatot hozva létre. A paralelizmust és az antitézist a strófa közepén megjelenő gemináció (*zümm-zümm*) tovább erősíti, hisz a hangutánzó szó is a mozgalmasságot nyomatékosítja.

A célnyelvi szövegekben is megtörténik a váltás. Nyersfordítás (Makkai/Nyerges): *Aztán az ősz sügött valamit hátulról. / a Szent Mihály útja elkezdett remegni, / wish wish – a tréfás levelek keletkeztek az örvényben / végig a szeles nyomon*. Nyersfordítás (Szirtes): *Az ősz elkapott és motyogott a fülemben, / az egész bulvár megremegett az ereszekig, / ts, ts...végig az úton mintha félig tréfkodna / repültek a fényes szemű városi levelek*. Nyersfordítás (Bell): *Az ősz odahívott maga mellé és sügött nekem, / a Szent Mihály bulvár abban a pillanatban megrázkódott. / Susogó, poros, játékos levelek megremegettek, / pördültek tovább végig az úton*. A grammatikai és lexikai módosítások mellett az anaforikus ismétlés is jelen van a szövegvariánsokban, de nem anaforikus ismétlés, hanem szimploké formájában. Nyerges és Makkai szövegében a köznévi variációsan (*Rue Saint Michel, road of saint Michel*), míg Bell fordításában változatlan formában ismétlődik (*Boulevard St Michel*), Szirtesnél is jelen van az ismétlés, de csak utalásos formában (*St Michel, the entire boulevard*). Az ellentétet létrehozó intenzitásváltozást kifejező szavak is megtalálhatóak a fordításszövegekben: *slipped, silently gliding <> jesting, gusty. Appeared, silent, ambling <> jesting, flew. Sliped, silently, walked <> playful, quivered, whirled*. Így az antitézis adekvát módon jelenik meg mindhárom fordításszövegben. Bell angol szövegében lexikai szinten nagyobb módosulás következik be, mint Szirtes, valamint Makkai/Nyerges fordításában. A forrásnyelvi szövegben megjelenő geminációs ismétlést létrehozó hangutánzó szavakat körülírással helyettesíti (*rustling*) a fordító, mely így a mozgalmasságot sem nyomatékosítja kellőképp, csökkentve a versen végigvonuló antitézis hatását. A másik két célnyelvi szövegben jelen van az ismétléses alakzat (*wish, wish, Ts, ts*), melyekben az antitézis adekvát a forrásnyelvi szöveggel (*whispered/ mumbled, shake/ trembled, swirls/ flew*). Nyerges és Makkai fordításában a hangutánzó szó többletjelentést is létrehoz, hisz a *wish* igeként is szerepelhet, melynek jelentése (bárcsak) pragmatikai jelentésmódosulást hoz létre a szövegben (ehhez társul a *wake* másodlagos jelentése, mely halottvirrasztást jelent).

A záró strófában is érződik a harmadik versszak intenzitása, s közben az elsővel alkot szemantikai keretet. Az első strófa *Kánikulája* újra megjelenik (*a Nyár meg sem hőkölt*). A ráérős ballagást a sürgető *egy perc* váltja fel. Variációs ismétléses alakzatként *Páris* és az *Ősz* is jelen, mely reddíciót hoz létre a szövegben: *Párisba tegnap*

beszökött az Ősz, S Párisból az Ősz kacagva szaladt. A keretes variációs ismétlés közt ott feszül az ellentét is. A *nesztelen suhanást* a *kacagva szaladás* váltja fel, s míg a vers elején *Párisba* szökött az Ősz, a vers végén *Párisból szaladt*, az ellentétet a helyhatározó ragok változása is nyomatékosítja. A vers címében szereplő ige, a *járt* geminációs ismétlésként az utolsó strófában is megjelenik: *Itt járt, s hogy itt járt én tudom csupán*. A változatlan elemismétlés funkciója a reddíció erősítése és az ellentét nyomatékosítása, hisz, *hogy itt járt* az csupán a költői én tudja, bizonyítja ezt a személyes névmás hangsúlyozása az egyes szám első személyű ige előtt (*én tudom*). (Az 1906-os Budapesti Naplóban szereplő szövegváltozatban pedig az *itt járt* szerkezet változatlan ismétlése nyomatékosította ugyanezt, hisz abban a szövegváltozatban *Itt járt az Ősz szerepel* címként.) A fokozás és ellentét alakzata is végigvonul a versen, míg az első versszakban *halk lombok*, majd *tréfás falevelek*, a vers végén megszemélyesítésként a *nyögő lombok* jelzős szerkezet jelenik meg. Az első és a negyedik strófában szereplő helyhatározós szerkezet variációs ismétlésként szintén reddíciót hoz létre a szövegben (*halk lombok alatt*, *nyögő lombok alatt*), mely a versen végigvonuló antitézist és paralelizmus funkcióját is erősíti.

A negyedik strófa aktivitása a célnyelvi szövegekben is megmarad, de az elhagyások és pragmatikai jelentésmódosulások eredményeképp sérül az ekvivalencia. Makkai és Nyerges szövegében a *kánikula* hiánya az utolsó versszakban megjelenő *Nyárral* nem alkot keretet, a csatangolás és a sürgető *egy pillanat* szintagmák között ugyan felfedezhető az ellentét, de az eredeti ballagás ráérőssége, és az *egy perc* által kifejezett meghatározottság elvész a fordításból. Variációs ismétléses alakzatként pedig csak az *ősz* jelenik meg (*One moment – summer had not even blenched, / and autumn fled away with mocking ease.*), mely nyomán a reddíció gyengül a fordítás-szövegben. Így a köztük lévő ellentét sem fejeződik ki az eredetivel adekvát módon. A *halk siklást*, igaz, felváltja a *kacagó menekülés*, de Párizs már nem jelenik meg a célnyelvi szövegvariánsban, így az irányt jelölő előljárók (*into, away*) funkciója sérül. Szirtes és Bell variánsában jelen vannak az eredeti szöveg szavai, így a célnyelvi szövegvariánsokban létrejönnek a forrásnyelvi szöveg fent említett alakzatai, funkciójukkal együtt (*kánikula-nyár, ballagás-egy perc, nesztelen suhanás-kacagás, Párisba-Párisból*). Szirtes célnyelvi szövegéből is hiányzik a Párizs szó variációs ismétlése, mely gyengíti a reddíció és ellentét hatását egyaránt.

A reddíciót nyomatékosító gemináció egyik fordításban sem adekvát a forrásnyelvi szöveggel. Míg Nyerges és Makkai fordításában változatlan elemismétlés jön létre a *came* ismétlésével (*She came, but that she came, alone I knew / beneath the moaning trees.*), de a reddíció erősítése már elmarad, hisz a címben a *slipped* szerepel. Szirtes és Bell fordításában ez a szándék és vele együtt az ismétlés funkciója is elvész. Szirtes az *itt jártat elmentre*, Bell *itt voltra* cseréli, mely módosulásokat okoz a vers jelentésében. Nyersfordítás (Nyerges és Makkai): *Egy pillanat – a nyár vissza sem riadt, / és az ősz elmenekült kacagó könnyedséggel. / ő jött, de hogy ő jött egyedül én tudom / a nyögő fák alatt*. Nyersfordítás (Szirtes): *Egy pillanat; a nyárnak alig volt egy nyújtott lehelete / de az ősz már az ő vihogós útján volt és most / elment és az egyetlen élő szemtanú / a nyikorgó faágak alatt*. Nyersfordítás (Bell): *Egy pillanat: a nyár nem vette figyelembe: melyen, / a nevető ősz sietett el Párizsból. / Hogy itt volt én egyedül tanúskodom, / a fák alatt melyek nyögnek*. A három célnyelvi szöveg lexikai különbségei ellenére a fokozás és ellentét alakzata is ekvivalens a fordításokban. A *halk lombok, tréfás falevelek* és *nyögő lombok* Nyerges és Makkai fordításában: *hush of trees, jesting leaves, moaning trees*, Szirtesében: *unmoving branches, jesting leaves, creaking bough*, Bell variánsában körülírásként jelennek meg az eredeti kifejezések: *boughs sullen and still, playful leaves, trees that moan*. Szerkezeti eltérés csak Bell

fordításában figyelhető meg, ahol a helyhatározó ragja csak a vers végén jelenik meg, így a helyhatározós szerkezet variációs ismétlése nem szerepel a szövegben, mely gyengíti a reddíció hatását.

A vers alaphelyzete ellentétre épül, erősíti ezt a költemény időkezelése is. Egy képzelt, jövőbeli eseményről beszél múlt időben (*arról, hogy meghalok*), s a verset jelen idővel zárja a költő (*tudom*). A magára maradottságot ellensúlyozza *Páris* hangsúlyozott jelenlétével és a város két jellegzetességének kiemelésével (*Szent Mihály útja* és a *Szajna*). Mintha a verset igazzá tenné ezáltal, azonban a költemény egy másik síkján pragmatikai jelentésmódosulást hoz létre. A versen végigvonuló antitézis két halál ellentétét mutatja. A halk és lassú elmúlás és a sietős remegtető pusztulásé, amelyben az *Ősz* csak *kacag*, a *Nyár* pedig *meg sem hőköl belé*. Az elmúláshoz és pusztuláshoz köthető Szent Mihály is, az angyalok vezére, aki ott van a haldoklók mellett. Ebben az olvasatban Szent Mihály útja nem lokalizálásra, de nem is Párizs jellegzetességére utal, hanem az arkangyal eljövételére, s az útja egyrészt utal a sírra, ahova a halottat viszik Szent Mihály útján, másrészt az út maga a Tejút, így az értelmezés az univerzumig tágítható, a megjelenő ellentét és párhuzam pedig a végtelennel és elmúlással azonosítható.

4 Eredmények

Az ellentétre épülő alaphelyzet ugyan létrejön a fordításokban a lexikai és szemantikai módosulások ellenére is, de az idősíkok közül a jelen idő nincs vagy módosulva van jelen a célnyelvi szövegekben. Nyerges és Makkai szövegében múlt időre változik (*I knew*), Szirtes fordításából hiányzik az ige az egyes szám első személyű névmás mellől (*I the only living witness*), Bell pedig a *tanúskodik* igét választja a sokkal egyértelműbb és hatásosabb *tudom*-nál. Így a magára maradottság nem egyértelmű a fordításszövegekben, s Párizs jellegzetességeinek jelenléte funkcióját veszti. Másodlagos olvasatuk azonban a fordításszövegekben is értelmezhető. A versen végigvonuló antitézis adekvát mindhárom variánsban. A halságot, lassúságot, ballagást felváltó sietség, remegés, az ősz kacagása, a nyár ridegsége a fordításszövegekben is megjelenik, de az eredetihez képest csökkentett intenzitással. Nyerges és Makkai szövegében a halál eljövételét jelző *Szent Mihály útja* másodlagos jelentését felerősíti a *dél kutyája* említésével, hisz a *noonday Dog noonday demonjára* utal, arra a mentális betegségre, amit Winston Churchill *black dognak* nevezett el. Ez a depresszió, melyet az ősz, az elmúlás hírnöke felerősít, a halál szele kavarg a Szent Mihály úton, s ezt csupán a költő éni tudja. A jelen idejű *tudom* nyomatékosítja ezt, mely ebben a szövegváltozatban lexikai módosulás nélkül van jelen, változás csak az időkezelésben van, mely így az egész történetet múlt időbe helyezi, s ábrándként kezeli, hisz nincs, ami a valósághoz, a jelenhez kötné. Szirtes fordításszövegéből is kiolvasható ez a másodlagos jelentés, csak nem egyértelműsíti egy szimbólum hozzáadásával, hanem lexikai szinten próbálja érzékeltetni ugyanezt a jelentést. A *kánikulát fojtogatónak* érzi s a jelen idejű igét teljesen elhagyja, hiányos szerkezetű mondatral nyomatékosítva az én jelenlétét. Az *only living* határozó pedig a magára maradottság mellett a halál eljövételének közzelségét is hivatott hangsúlyozni. Bell célnyelvi szövegéből ez a szándék, a pragmatikai jelentésmódosulások érzékeltetése elvész. A forrásnyelvi szövegben az ismétlések alkotta kereten belül a párhuzam és az ellentét alakzata is erősíti a szöveg szemantikai síkját.

A három angol fordítás már a címtől kezdve jelentős mértékben eltér egymástól. Négy strófán keresztül csak egy-két azonos szót találunk a fordításszövegekben. A szövegvariánsok közül Makkai és Nyerges variánsa törekszik a legteljesebb ekvivalenciára, a vers hangulati elemeinek átadása mellett a szerkezeti, lexikai és pragmatikai elemek megtartására is törekszik. Szirtes szövegében a jelentésmódosulás már árnyaltabb, nem egyértelműsíti a másodlagos jelentést. Bell szövegében pedig már alig találni. Az általam vizsgált ismétléses alakzatok mindhárom célnyelvi szövegben – a módosulások ellenére – többnyire jelen vannak, csak a lexikai és szemantikai változások hatására funkciójuk hatása és intenzitása gyengébb.

5 Összegzés

„A fordítás szövegek közötti mozgás, és ez a mozgás szükségszerűen változtatásokkal jár együtt, amelyek a forrásnyelvi szöveg szemantikai és pragmatikai jelentésszövetét többnyire jelentős mértékben átstrukturálják” (Lőrincz 2007: 119). Ezt láthatjuk a fent bemutatott célnyelvi szövegek vizsgálatakor is. A stilisztikai alakzatok visszaadása költői szövegek esetében nem könnyű. Ady költészetének értelmezése és újraértelmezése – ami a fordított szövegvariáns létrehozása – pedig egész embert próbáló feladat. A magyar vers zeneisége eltér a világnyelvek zeneiségétől, s ehhez társulnak még az egyes nyelvek gondolatmenetének, struktúrájának különbözőségei. Ady fordításai mintha még az Ady költészete előtti versalkotói állapotot tükröznék. „Ady sajátos nyelvezetének stílustörténeti kontextusát illetően Kosztolányi is elismeri, hogy egy stílt nem lehet szóról szóra átmenteni a másik nyelvbe, és a fordító... csak jelképezni óhajtja Ady nyelvét, melynek egészen megfelelője nincs... ha pontosan vissza akarná adni, akkor az kellene, hogy... legyen egy Csokonai, Vörösmarty és Arany – Petőfi-korszak, melyből Ady nyelve szervesen kifejlődött” (Szűcs 2007: 155). A két célnyelvi szöveg explicitebb az eredetinél, vagyis a fordító hosszabb, bonyolultabb módon jut el a gondolattól a nyelvi formáig, mint az eredeti szöveg írója. A fordító a kommunikáció elősegítése érdekében értelmez, magyaráz, hogy a célnyelvi olvasó minél gördülékenyebben dolgozhassa fel az információt (Klaudy 2007: 164). „A fordító nyíltabban, világosabban, esetleg több szóval fejez ki valamit a célnyelvi szövegben, mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg szerzője tette” (Klaudy 2007: 169). Egyrészt, hogy áthidalják a kultúrák közti távolságot, másrészt, hogy a szövegben megjelenő reáliákhoz háttérismeretet szolgáltatassanak. Más kérdés a fordítások hűsége, az eredeti művekkel való megfeleltetésük kérdése, az ún. ekvivalencia. A fordításszövegek és az eredeti szövegek ekvivalenciájának lehetőségéről (lehetetlenségéről) megoszlanak a vélemények a szakirodalomban, abban megegyeznek, hogy a műfordítások nem tekinthetők a forrásnyelvi szöveg másolatának. A forrásnyelvi szöveg különböző szintű és típusú módosulásai megengedettek mindaddig a fordításszövegben, míg a szövegegész szintjén létrejön az ekvivalencia (vö. Popovič 1980: 148, Lőrincz 2007: 49). De az Ady-szövegek fordításánál akár a 20. század lehangsúlyosabbá váló elgondolása, a fordítás lehetetlenségének paradoxona is szóba jöhet. Ignotus is kijelentette, hogy „fordítás tehát nincs, csak költő van és lehet, akinek egyszer ez a megcsinálni valója, egyszer más; egyszer az, hogy megírja, mennyire szerelmes, másszor az, hogy megírjon a maga nyelvén egy verset, amit más nyelven olvasott” (Ignotus, idézi Józán 2009: 161). A tartalmi és kifejezésmódbeli összetettség, a nyelv és gondolkodás összefüggése mind szerepet játszik a forrásnyelvvel adekvát célnyelvi szövegek létrehozásában. Tehát a fordító feladata, hadakozás a lehetetlennel, azaz azzal, hogy a

világ nyelvei és kultúrái közötti változatosság ellenére megkísérelje a közvetítő szerepét betölteni (Simigné Fenyő 2006: 99). Fontos a felől is vizsgálni, hogy egy fordításnak milyen szerepe, milyen funkciója valósul meg a célnyelvi kontextusban, illetve az invariáns tartalom átadásán kívül még milyen üzenetet közvetít egy-egy fordítás (Simigné Fenyő 2006: 98). Főképp olyan költő esetében, aki fordításai és művei fordíthatóságának kérdései lezáratlanok és ma is különböző diskurzusok témái.

A fordítástudomány módszereinek gazdagodása, a klasszikusok fordításának hátterbe szorulása hozzájárul ahhoz, hogy az Ady-életmű még várja a költői minőségű és teljes visszaadást.

Irodalom

- Barhudarov, L. Sz. 1975. Nyelv és fordítás. Москва: Вопросы языкознания.
- Jóó, E. 2009. Franyó Zoltán német Ady-fordításai. *Alkalmazott nyelvészeti közlemények*. 7(1): 111–119.
- Józan, I. 2009. *Mű, fordítás, történet*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Klaudy, K. 1999/2007. Az explicitáció hipotéziséről. In: Klaudy, K. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 155–169.
- Lőrincz, J. 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Líceum Kiadó.
- Lőrincz, J. 1998/2007. Az ekvivalencia kérdése a fordításban. In: Lőrincz, J. 28–35.
- Lőrincz, J. 1998/2007. A szépirodalmi szöveg és fordított szövegvariánsának egyenértékűségi viszonya. In: Lőrincz, J. 47–49.
- Lőrincz, J. 2002/2007. Magyar versek orosz és angol fordításban. In: Lőrincz, J. 101–143.
- Lukács, Gy. 1977. Új magyar líra. In: Lukács, Gy. *Ifjúkori művek (1902–1918)*. Budapest. Magvető.
- Popović, A. 1980. *A műfordítás elmélete*. Bratislava: Madách Kiadó.
- Simigné Fenyő, S. 2006. A fordítás mint kulturális transzfer. In: Simigné Fenyő, S. *A fordítás mint közvetítés*. Miskolc: STÚDIUM. 98–115.
- Szücs, T. 2007. *A magyar vers kettős nyelvi tükörben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Torop, P. 1995. *Total'nyj perevod*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus [Tartu University Press].

Források

- Ady Endre összes versei 1998. Budapest: Osiris Kiadó
- Bell, D. *Autumn passed through Paris*. Elérhető: http://www.babelmatrix.org/works/hu/Ady-Endre/P%C3%A1rizsban_j%C3%A1rt_az_%C5%91sz/en. Letöltés dátuma: 2012.12.12.
- Nyerges, A. N, Makkai A. 2000. Autumn slipped into Paris. In: Makkai, A. (szerk.) *In quest of miracle stag*. Chicago: Atlantis-Centaur.
- Szirtes, G. 2000. Autumn appeared in Paris In: Makkai, A. (szerk.) *In quest of miracle stag*. Chicago: Atlantis-Centaur.

Függelék

Párizsban járt az Ősz

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rözse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

Autumn passed through Paris (English)

Autumn slipped into Paris yesterday,
came silently down Boulevard St Michel,
In sultry heat, past boughs sullen and still,
and met me on its way.

As I walked on to where the Seine flows by,
little twig songs burned softly in my heart,
smoky, odd, sombre, purple songs. I thought
they siged that I shall die.

Autumn drew abreast and whispered to me,
Boulevard St Michel that moment shivered.
Rustling, the dusty, playful leaves quivered,
whirled forth along the way.

One moment: summer took no heed:
whereon,
laughing, autumn sped away from Paris.
That it was here, I alone bear witness,
under the trees that moan.

Bell, Doreen

Autumn slipped into Paris

Autumn slipped into Paris yesterday
gliding silently down Rue saint Michel,
beneath the noonday Dog and hush of trees
She met me with her spell.

I had been sauntering toward the Seine,
small-fry kindling-songs smouldered in my
head;
purple and pensive, strange and smokey-hued;
that I'll soon die, they said.

Then autumn whispered something from
behind.
The road of Saint Michel began to shake.
Wish, wish—the jesting leaves arose in swirls
Along the gusty wake.

One moment—summer had not even blenched,
And autumn fled away with mocking ease.
She came, but that she came, alone I knew
Beneath the moaning trees.

Anton N. Nyerges and Adam Makkai

Autumn appeared in Paris

Autumn appeared in Paris yesterday,
Silent down St Michel its swift advance,
In stifling heat under unmoving branches
We met as if by chance.

Ambling in the direction of the Siene
My soul was bent with tiny shreds of song:
Dark things, oddments, squibs, laments,
which whispered
That the death would not be long.

Autumn caught up and mumbled in my ear,
The entire boulevard trembled to the eaves,
Ts, ts... along the street as if half jesting
Flew bright-eyed civic leaves.

A moment; Summer hardly had drawn breath
But Autumn was on its cackling way and now
Was gone and I the only living witness
Under the creaking bough.

George Szirtes